

Un estudi historiogràfic sobre la memòria local a Les Coves de Vinromà durant la II República, Guerra Civil i postguerra. (1a part)

Aquest és un petit esbós d'un estudi historiogràfic sobre la memòria local abans, durant i després de la Guerra Civil a Les Coves, fonamentat amb fotografies. Tot i que pot ampliar-se a altres objectes com peces de roba, cartes, cartells, banderes, pancartes, llibres, documents oficials, etc.

A poc a poc es pot reconstruir el paisatge humà, social, polític, i cultural, d'aquells anys. Mapejar el territori urbà, i rústic, des d'una mirada més compromesa i ampliada, per combatre la desmemòria.

Al poble hi ha persones que coneixen perfectament el terme, i també les restes d'un passat que van viure les nostres muntanyes en temps de guerra. Gràcies a elles sabem que això està ahí, però si no ho conservem es perdrà també de la nostra memòria col·lectiva.

Les imatges, acompanyades de textos per contextualitzar millor el moment, capten els detalls que ja han desaparegut del nostre paisatge més contemporani, i per això segueixen corroborant d'una manera o d'un altra, de vegades molt subtilment, els fets que van passar en aquells anys. En aquest estudi, a través de fotografies de l'època, podem entendre i comprendre millor fets complexos de la història, de la nostra història i memòria local. Comencem per fotografies de l'església, abans, durant i després de la Guerra Civil, el calvari, i una ubicació molt a prop del poble.

De moment en aquest estudi disposem d'un nombre limitat de fotografies que engloben eixe període d'anys que van de la II República, la Guerra Civil, i la postguerra fins als anys cinquanta aproximadament. Per això des del Grup de Recerca creiem que és important fer un esforç per aconseguir més imat-

ges d'aquells anys, ja que són les dècades menys documentades en l'àmbit local, i en el cas que ens ocupa. Les fotografies tenen un component reparador per combatre la desmemòria, i són un suport important per superar aquells records traumàtics, que necessiten ser acompanyats d'un relat coherent i reparador, i un dol ben elaborat.

Som conscients que abans no hi havia tantes càmeres fotogràfiques, ni es feien tantes fotografies. Tampoc és fàcil conservar fotos de fa tant de temps. Igualment, gràcies a les col·laboracions a la Revista Tossal Gros, tenim a l'abast moltes fotos antigues d'eixos d'anys, però segur que hi ha més.

Les fotografies del passat que aporten dades, i noves informacions, ajuden a reflectir millor la nostra història local d'uns anys quasi esborrats de la memòria col·lectiva.

Com a Grup de Recerca ens interessa qualsevol fotografia feta al poble durant les dècades dels anys 30, 40 i 50 aproximadament. Aquesta proposta ja es va fer a finals del 2017, en aquesta mateixa revista, quan es presentava el Grup de Recerca per la Memòria Històrica Les Coves de Vinromà. (vegeu núm. 175). Qualsevol aportació, podeu posar-vos en contacte amb la Revista Tossal Gros.

Façana de l'església abans de la guerra. Anys 30

En aquestes dues fotos es poden observar les diferents ornamentacions i estàtues que formaven part de la façana de l'església a principis del segle XX. Després del cop d'estat el 17 de juliol de 1936, la II República elegida democràticament es

veu amenaçada i la gent que havia votat a favor, confosa i exaltada sortirà al carrer en diferents actes de protesta i rebuig al cop d'estat, i a tots els seus partidaris i seguidors. Un dels moments més coneguts arreu de molts pobles i ciutats va ser el de "tombar els Sants", tant els de dins de l'església com les estàtues que estaven a la façana. Va ser a principis d'agost del 1936 quan es va saquejar l'església, i es van destruir la majoria d'imatges de culte, que es carregaren en un camió fins a molt a prop d'on estava l'hostal del Jovero, on van estar cremant durant quatre dies.

Per aquests esdeveniments i molts altres que van passar durant els següents dos anys, persones del poble que només estaven presents en els fets, i no van provocar cap destrossa material, ni van ser participis, o si, però no col·laboradors de cap delictes de sang. Van ser acusades, apallissades, torturades, i moltes empresonades durant la postguerra, algunes d'elles diversos anys, sense tenir proves de cap delictes. Altres van ser afusellades després dels judicis sumaríssims, acusades sense proves reals, només per haver estat presents en llocs i fets concrets, per les seves idees, i per haver defensat un règim polític elegit democràticament al 1931.

Façana de l'església durant la guerra. Juny de 1938 (imatge superior dreta).

Església amb un mural escrit a la banda dreta, possiblement per tropes republicanes, o membres del Comitè Revolucionari de Les Coves, abans que les tropes franquistes entraren a la localitat l'11 de juny de 1938, amb l'objectiu següent d'arribar a Castelló i seguidament a València.

Segons testimonis de persones entrevistades del poble, la infermeria o hospital militar va estar ubicat a l'església de la localitat, probablement durant els mesos de març a principis

de juny de 1938, abans que les tropes franquistes entraren al poble.

Com ens mostra el testimoni de Jaume Albella (2003), l'església va tenir diferents usos durant la guerra. Malauradament, molts d'aquells moments ja ningú els pot recordar a data d'avui.

"Teníem poques armes per defensar-nos, quatre caxarros vells i prou. Una vegada vam fer un miting del Front Popular a l'església, i ells van venir a assaltar-lo, i a desarmar als guàrdies que teníem fora."

Façana de l'església després de la guerra. 1958

Al fons de la foto a la dreta es pot veure que el mural a la façana de l'església òbviament

va ser netejat. I en el mateix lloc hi ha una creu, que va estar fins a la mort de Franco el 1975, amb un llistat dels noms de les persones de Les Coves que van ser víctimes durant la guerra al poble, entre els anys 1936 i 1938, acompanyades de la frase "Caídos por Dios y por España".

Aquest llistat de noms no sabem si incloïa també els morts en acció de guerra, o només els noms de les persones del poble que es trobaven a la localitat en aquells anys. Si acotem la llista a aquesta segona opció, segons documents de la Causa General i l'Arxiu Històric de la Diputació de Castelló, contrastats amb bibliografia especialitzada. Al poble van haver-hi 8 execucions en total de persones del municipi. Cinc d'elles entre l'agost de 1936 fins principis d'abril de 1938, per membres del Comitè Revolucionari d'Alcalà, membres de la Comarcal (C.N.T.) de Benicarló, i soldats republicans. Tres d'aquestes cinc morts van ser executades també per membres del Comitè Revolucionari del poble.

A finals d'abril el front de guerra estava pràcticament instal·lat en la localitat, i el poble estava ple de soldats. Poc després, a principis de juny del 1938, abans que les tropes franquistes entraren a la localitat, van haver-hi 3 morts més, executades exclusivament per soldats Republicans de la Brigada Mixta 209.

Interior de l'església abans de la guerra (foto esquerra).

El testimoni oral d'Aurèlia Granell Garcés (2004), ens aporta informació molt concreta sobre com es desenvolupaven els conflictes que es vivien en aquells moments tan tensos, entre la gent del poble, respecte als usos de l'església: *"En això també van tenir batalla els que eren d'esquerres i els de la CNT, perquè els d'esquerres deien que no, que els sants no molestaven, que es tanca l'església si no hi ha capellans, i aul., però no cal cremar los sants."*

Dins els arxius de la Causal General a Les Coves de Vinromà, hi ha diversos informes entre octubre del 1938 i febrer del 1941, fets per el primer alcalde franquista (Tomas Frabregat Selma), on s'explica la nit en el que es va saquejar l'església. Bàsicament explica que davant la negativa de l'ajuntament a donar les claus als milicians, les quals estaven guardades a la seu del partit d'Esquerra Republicana, veïns del poble derribaren la porta del pati per poder accedir a l'interior de l'església per saquejar-la, cap a les deu de la nit, a principis d'agost de 1936.

Interior de l'església el 13 de juny de 1938 (foto dreta)

Com ja s'ha explicat en un altra fotografia, amb la mateixa data que aquesta, l'església durant la guerra es va utilitzar d'hospital

de campanya per atendre els ferits que arribaven del front. El testimoni oral de Paquita Cucala Molés (2017) ens aporta informació molt concreta: *"Per exemple l'església va fer d'infermeria, allí estaven tots els matalassos del poble, i després els van tirar tots per detrás de l'església. Recordo que estaven tacats de sang"*.

El poble cada vegada estava més ocupat per soldats, ja que el front es trobava mol a prop de

kilòmetres del poble. Finalment van haver d'evacuar també als soldats ferits, ja que el front de guerra estava totalment instal·lat a Les Coves, cada cop més assetjat per les tropes i bombardejos feixistes.

L'església va fer d'infermeria, allí estaven tots els matalassos del poble.

Sant Mateu en aquestes dates, i arribaven els ferits de guerra. Un document d'arxiu ens permet conèixer els llistats diaris de les forces militars republicanes ubicades en el Centre d'Instrucció i Reserva de Sanitat Militar. Grup Sanitari Coves de Vinromà, del 24 al 29 de març de 1938, amb una permanència de quasi 200 soldats destinats només en aquest Centre d'Instrucció durant aquests dies amb algunes baixes de ferits de guerra. Un mes després aproximadament, a data del 3 de maig de 1938, el front de guerra ja es trobava a 5

El Calvari durant la Guerra Civil.

Segons testimoni oral Paquita Cucala Molés (2017 / G.R.M.H. Les Coves de Vinromà), el calvari va servir com a lloc per instal·lar-se els soldats: *"Recordo també quan era xiqueta, al poble, ja durant la guerra, van venir la Brigada Pancho Villa, que van acampar al calvari. Anaven vestits d'ocre, pantaló i caçadora, amb una roba de pell. Ja poc després van evacuar el poble perquè el front ja estava molt a prop. Recordo aquells soldats, perquè la tia Guillermina, la germana de ma mare, va tenir dos bessons el 7 de maig (1938), i el dia 14 van fer evacuar a tota la gent del poble, no va quedar ningú"*.

Una altra font oral, la d'Aurèlia Granell Garcés, (2017 / G.R.M.H. Les Coves de Vinromà), ens confirma aquesta mateixa informació: *"L'església estava plena de soldats, el calvari també, concretament el batalló Panxo Villa que venia de Teruel, aquells que anaven vestits tots de cuero per protegir-se del fred. Van morir molts soldats pel fred. Recordo que quan marxarem en els carros del poble, nos ametrallaren els avions"*.

"Aquells soldats del Batalló Panxo Villa, una vegada em va agafar un durant el bombardeig i ens deien, "debajo de los olivos" "y los carros que se separen" Aquells soldats molt bona gent, i molt valents, anaven davant de tot, eren les forces de xoc"

També durant el període republicà al poble, en temps de guerra, van ser empresonades per agents de la Policia vinguts de Castelló, 14 persones l'abril de 1938. Militants d'ER, PCE, i UGT es van oposar a les detencions, en canvi militants de la CNT les van recolzar. Primer les van tancar al Calvari, ja després les van portar el 13 d'abril en un camió custodiat per l'exèrcit Republicà, al port de València, a un vaixell presó, anomenat Rita Sister, on van estar tancats fins al 18 de juny. Van ser alliberats pel mateix exèrcit republicà, gràcies a les gestions davant el governador Civil de Castelló,

del militant covarxi d'Esquerra Republicana, Villalonga Giner. Ja després cadascun d'ells va poder tornar cap a casa seva com va poder.

El Pont de les Capelles. Del 1936 al 2021.

Pedra de silleria de les capelles del calvari, col·locada al pont del camí Palanques, anomenat pont de les Capelles per aquest motiu. Els fets es remunten el 1936, quan per necessitats d'infraestructura, van agafar pedres de les capelles del calvari, per construir un pont. No sabem concretament si estaria a mig fer, calia arreglar-ho, o no existia abans. Aquests fets s'emmarquen en els diferents actes de rebuig al cop d'estat de juliol de 1936, on molta població del poble, entre agost i setembre, va manifestar-se en contra, provocant saquejos i destrucció d'arxius i edificis públics, com l'església, el calvari, l'ajuntament, la casa de la notaria, i el quarter de la Guàrdia Civil. Reapropiant-se al mateix temps

de tot allò que fos necessari.

Bibliografia.

Articles de publicació periòdica.

-ASSOCIACIÓ CULTURAL TOS-SAL GROS. (1998). "Abans i Ara" III Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Les Coves de Vinromà. Octubre 1998. Xé Aniversari Tossal Gros. Associació Cultural Tossal Gros.
-BUESO BOIRA, Javi (2019). " II República: conflicte, revolució, i Guerra Civil a Les Coves de Vinromà. 1931-1938" XXIII Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Les Coves de Vinromà. Octubre 2018. Publicació de les comunicacions. Associació Cultural Tossal Gros. 1ª edició: octubre 2019

Fonts orals.

-Paquita Cucala Molés (2017) Les Coves de Vinromà. Grup de Recerca per la Memòria Històrica Les Coves de Vinromà (GRMHLC).
-Aurèlia Granell Garcés (2004) Les Coves de V. GRMHLC.
-Jaume Albella Albella (2003) Les Coves de Vinromà. (GRMHLC)

Fonts d'arxiu.

-Biblioteca del Arxivo Histórico Nacional (Cuevas de Vinromà. 13/6/1938)
-Archivo Histórico Nacional. Guerra Civil. Sección Político-social. Documentos de Les Coves de Vinromà: AH2-COV(1938)-CEN
-Archivo Histórico Nacional. Fiscalía del Tribunal Supremo. Causa General Las Cuevas de Vinromà, 1401, Exp. 18 / Fecha de formación: 1941-1968. Portal de Archivos Españoles. PARES. Link: <http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/description/4211532>

- **Javi Bueso Boira**
Grup per la Recerca de la Memòria Històrica Les Coves de Vinromà